

Ενότητα Πέμπτη

Η περίοδος της αυτονομίας και η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1.

ΠΗΓΗ 1

Ο Βενιζέλος και το Κρητικό Σύνταγμα του 1899

Απόσπασμα από επιστολή του Ελ. Βενιζέλου της 12ης Φεβρουαρίου του 1906 στον Α. Βορεάδη

«Όλοι είχομεν πλανηθή επιζητήσαντες ... την υπέρμετρον ενίσχυσιν του ανεύθυνου παράγοντος προς περιορισμόν του κοινοβουλευτισμού, εις τον αποδίδομεν ... την εθνικήν γυμνότητα, ην απεκάλυψεν ο πόλεμος του 1897. Η ευθύνη δε εμού είναι μεγαλύτερα ως επιδράσαντος πλειότερον εις την σύνταξιν του συντηρητικού πολιτεύματος το 1889».

ΙΑΧ, Αρχείο Θερίσου, 18/4

ΠΗΓΗ 2

Ο συντηρητικός χαρακτήρας του Κρητικού Συντάγματος του 1899

Σύμφωνα με μια θεωρία, το σύνταγμα (σημ.: του 1899) είχε συντηρητικό χαρακτήρα επειδή ο λαός της Κρήτης - και τα δεκαέξι μέλη της συντακτικής επιτροπής - πίστευε ότι μια εκτελεστική εξουσία με ενισχυμένες αρμοδιότητες και απαλλαγμένη από κοινοβουλευτικούς περιορισμούς και επεμβάσεις βραχυπρόθεσμα θα συνέβαλε πιο αποτελεσματικά στην επίλυση των πολιτικών προβλημάτων του νησιού ... Οι συντάκτες της τελικής μορφής του σχεδίου του συντάγματος δεν θεωρούσαν οριστικό το καθεστώς της αυτονομίας, αφού δεν ικανοποιούσε τις εθνικές προσδοκίες των Κρητών. Η αρμοστέα αντιπροσώπευε γι' αυτούς ένα σύντομο μεταβατικό στάδιο, το προοίμιο της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα. Με την αντίληψη αυτή ως προϋπόθεση των συνταγματικών τους επιλογών, τα μέλη της επιτροπής ενίσχυσαν τις σχεδόν μοναρχικές εξουσίες του προσωρινού ηγέτη της Κρήτης, για να διευκολύνουν τη γρήγορη επίλυση των εσωτερικών προβλημάτων του τόπου τους και να αποκλείσουν τις πιθανές τραγικές συνέπειες (όπως η ήττα της Ελλάδας στον πόλεμο του 1897) που μπορούσαν να έχουν οι τυχόν εκτροπές των εκλεγμένων εθνικών αντιπροσώπων από τα πλαίσια της κοινοβουλευτικής δεοντολογίας.

Λ. Μακράκη, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, ό.π., σσ. 382-383

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραθέματα και τις πληροφορίες του βιβλίου σας:

α) Να επισημάνετε τα στοιχεία εκείνα που υποδηλώνουν το συντηρητικό χαρακτήρα του Κρητικού Συντάγματος του 1899.

- β) Να προσδιορίσετε τα κριτήρια βάσει των οποίων η συντακτική επιτροπή προχώρησε στη διαμόρφωση του συγκεκριμένου Συντάγματος.

2.

ΠΗΓΗ

Το Κρητικό Σύνταγμα του 1899

Τα σοβαρά προβλήματα που γεννήθηκαν στην εφαρμογή του ήταν συνέπεια των ατελειών του. Για παράδειγμα, ο ύπατος αρμοστής οριζόταν ως αντιπρόσωπος των Μεγάλων Δυνάμεων στην Κρήτη, αλλά συνδεόταν και με το λαό της με μια «σύμβαση». Ήταν ο κεντρικός παράγοντας του κράτους και ο κύριος εκτελεστικός λειτουργός και σημαντικό στέλεχος της νομοθετικής εξουσίας. Όπως παρατηρούσε ο πρόεδρος της συντακτικής επιτροπής Ι. Σφακιανάκης, «το πρόσωπον του Ηγεμόνος είναι το κέντρον όλων των εξουσιών». Από την άλλη μεριά, τα μέλη της αρμοστειακής κυβέρνησης, σύμφωνα πάντοτε με το σύνταγμα, ήταν σύμβουλοι του πρίγκιπα, ελεγχόμενοι και άμεσα υπόλογοι σ' αυτόν μάλλον παρά στη Συνέλευση από την οποία προέρχονταν ... Η Κρητική Συνέλευση, η οποία εκλεγόταν με γενική ψηφοφορία κάθε δύο χρόνια, δεν είχε σαφείς εξουσίες ούτε αρκετές αρμοδιότητες. Πραγματοποίησε μόνο μια συνεδρίαση στη διάρκεια της θητείας της και, καθώς φαίνεται, είχε περιορισμένη δικαιοδοσία, αφού η τελική επικύρωση των νόμων ενέπιπτε στην αρμοδιότητα του ύπατου αρμοστή.

Λ. Μακράκη, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, ό.π., σ. 382

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο της πηγής και τις πληροφορίες του βιβλίου σας:

- α) Να επισημάνετε τις αδυναμίες στην οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας που προκάλεσαν εσωτερική κρίση μετά τα δύο πρώτα έτη της λειτουργίας της.
- β) Να εξηγήσετε πώς εκδηλώθηκε αυτή η κρίση σε πολιτικό επίπεδο και πώς, στη συνέχεια, η διάσταση των απόψεων πήρε τη μορφή προσωπικής αντιπαράθεσης.

3.

ΠΗΓΗ 1

Η Προκήρυξη της Αντιπολίτευσης (26 Φεβρουαρίου 1905)

[Το προμήνυμα της επανάστασης του Θερίσου]

«Οι υπογεγραμμένοι, αποτελούντες την ηνωμένην εν Κρήτη αντιπολίτευσιν, συνελθόντες εν Χανίοις τη 26 Φεβρουαρίου 1905, αποσκοπούντες εις την εκπλήρωσιν του Εθνικού Προγράμματος, αποφασίζομεν: α) Πρώτον και κύριον μέλημα ημών έστω η επίτευξις του από αιώνων επιδιωκομένου σκοπού της ενώσεως της Κρήτης μετά της ελευθέρας Ελλάδος. β) Αδυνάτου αποβαίνοντος του σκοπού τούτου, θέλομεν επιδιώξει την πολιτικήν προσέγγισιν της πατρίδος μας προς την ελευθέραν Ελλάδα, μεταβαλλομένης από διεθνούς απόψεως της σημερινής καταστάσεως. γ) Μη εκπληρουμένου μηδέ του σκοπού τούτου θέλομεν επιδιώξει την αναθεώρησιν του ημετέρου συντάγματος κατά το

πρότυπον του ελληνικού, όπως απαλλαγή ο τόπος του δεσποτισμού. Του προγράμματος τούτου την πραγμάτωσιν θέλομεν επιδιώξει και δι' ενόπλων λαϊκών συναθροίσεων. Εν ταις ενεργείαις ημών δεν θέλομεν επιδιώξει προσωπικήν μεταβολήν, αλλ' επελευθέρωσιν τοιαύτης θέλομεν αποκρούσει παντί σθένει και δια των όπλων έτι πάντα μη Έλληνα κυβερνήτην».

Παράθεμα σχολικού βιβλίου, σ. 212

ΠΗΓΗ 2

Πανηγυρικός λόγος του Ε. Βενιζέλου

«...Ευθύς εξ αρχής ωνόμασαν τον Πρίγκιπα αντιπρόσωπον της Εθνικής Ιδέας εν Κρήτη. Κατά του τίτλου τούτου διεμαρτυρήθην και διαμαρτύρομαι. Η Κρήτη δεν έχει ανάγκην αντιπροσώπων της Εθνικής Ιδέας. Τίτλοι αυτής είναι οι αγώνες της. Εδέχθημεν τον Ύπατον Αρμοστήν μόνον ως κομίζοντα τον αρραβώνα της ενώσεως της Κρήτης μετά της Ελλάδος. Αλλ' ο αρραβών διήρκεσε τόσον πολύ, ώστε το στάδιον της μνηστείας κατήνησεν απεχθές, καθ' όσον δεν επήλθεν η πρόοδος η προσδοκωμένη και συμφυής προς την απόκτησιν της ελευθερίας. Υπό το απεχθές τούτο καθεστώς παρενεβλήθησαν παρεξηγήσεις, αίτινες το κατέστησαν απεχθέστερον. Καθ' έκαστον ταξίδιον του Πρίγκιπος επιστεύετο ότι θα γίνη η ένωσις. Παρήλθον ήδη εξ έτη. Ητο φυσικόν ο Κρητικός Λαός να προσφύγη άπαξ έτι εις τα όπλα, όπως καταστήση εναργεστέραν την ανάγκην της εθνικής του αποκαταστάσεως. Υπάρχουν οι φρονούντες ότι το κίνημα τούτο είναι άκαιρον. Δεν έχει, άραγε, αναγνωρισθή ότι η μόνη λύσις του Κρητικού Ζητήματος είναι η ένωσις της Κρήτης μετά του Βασιλείου της Ελλάδος; Την ένωσιν, λέγουν, θα την κάμη μόνον όταν θελήσει ο υιός του βασιλέως της Ελλάδος! Διαμαρτύρομαι και κατά της αντιλήψεως αυτής. Δεν δυνάμεθα να αναθέσωμεν το εθνικόν μας μέλλον εις μίαν οικογένειαν...»

Παράθεμα σχολικού βιβλίου, σ. 214

ΠΗΓΗ 3

Σύμπτωση των προγραμματικών αρχών του Βενιζέλου με τις βαθύτερες αναζητήσεις μεγάλης μερίδας της κοινής γνώμης

Η σύμπτωση των προγραμματικών αρχών του Βενιζέλου με τις βαθύτερες αναζητήσεις μεγάλης μερίδας της κοινής γνώμης δεν εξέφρασε τις κοινές μόνο παροδικές αντιδράσεις απέναντι στην αρμοστειακή διοίκηση. Ο Κρητικός ηγέτης, ουσιαστικός εισηγητής των νεώτερων μορφών του φιλελευθερισμού στο πεδίο της ελληνικής πολιτικής και οικονομικής πρακτικής, έτεινε έκτοτε να ανταποκριθεί στις νέες αναζητήσεις της φιλελεύθερης κοινής γνώμης... Η διαφοροποίηση της κοινής γνώμης ήταν πραγματικά άμεσα συνυφασμένη με την εξέλιξη των πολιτικών γεγονότων, στο μέτρο που αυτά αντικατόπτριζαν αντιθέσεις ή βαθύτερους ανταγωνισμούς, απότοκους των δυναμικών διαμορφώσεων στους κόλπους της κρητικής κοινωνίας. Τα πολιτικά γεγονότα της τελευταίας δεκαετίας του 19ου αι. και, τέλος, η ανακήρυξη του αυτόνομου καθεστώτος είχαν συντελέσει στην, περιορισμένη έστω, αλλά σταθερή

διακίνηση των κατοίκων της υπαίθρου προς τα αστικά κέντρα. Η σημασία του φαινομένου αποβαίνει ακόμη μεγαλύτερη, αν συσχετισθεί με την υποχώρηση του μουσουλμανικού και τη χειραφέτηση του χριστιανικού στοιχείου. Παράλληλα προς τη δημογραφική διαφοροποίηση, η δημιουργία νέων προϋποθέσεων στο επίπεδο τόσο της κρατικής οργανώσεως όσο και της οικονομικής δραστηριότητας συνέβαλε αποφασιστικά στην αριθμητική διεύρυνση και την κοινωνική ανάδειξη των μεσοαστικών ιδίως και των μικροαστικών στρωμάτων. Η συνακόλουθη παρουσία τους στο πεδίο της πολιτικής ζωής ήταν φυσικό να συναφθεί με την παράλληλη προοδευτική κατάσχυση των αντιπροσωπευτικών τους αναζητήσεων. ... Φορείς νέων δυναμικών αντιλήψεων στα πλαίσια της δημόσιας ζωής, οι εκπρόσωποι της ανερχόμενης τάξεως, ήταν εύλογο να διεκδικούν το δικαίωμα της ενεργότερης συμμετοχής στα κοινά και να κατατείνουν στην αξιοποίηση των παραγωγικών δυνάμεων του τόπου, ενώ η συγκεντρωτική διακυβέρνηση της αρμοστείας στο επίπεδο της διοικήσεως και η στατική αντίληψη στον τομέα της οικονομίας ήταν φυσικό να προκαλέσουν τη ζωνρή αντίδρασή τους.

Κ. Σβολόπουλος, «Η διάσταση ανάμεσα στον πρίγκιπα Γεώργιο και τον Ελευθέριο Βενιζέλο», Ι.Ε.Ε., τόμος ΙΔ', σ. 207

ΠΗΓΗ 4

Ο Μ. Φούμης (γιος του οπλαρχηγού Κων/νου Φούμη, συνεργάτη και φίλου του Βενιζέλου) χαρακτήρισε το Θέρισο (1905) «σκηνοθετημένο κίνημα»:

«Ήταν ένα είδος σκηνοθετημένου κινήματος, ένας ευφυής πολιτικός ελιγμός, ο οποίος επέτρεψε στον Βενιζέλο να ανακτήσει τα ενωτικά του διαπιστευτήρια, που τα είχε χάσει στο διάστημα μεταξύ του 1901 και του 1905. Ήταν ταυτόχρονα διακήρυξη της ενωτικής του τοποθέτησης και αντιδυναστική πράξη, παρά τις διαβεβαιώσεις του περί του αντιθέτου...»

Λ. Μακράκη, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, ό.π., σσ. 408 και 424

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των παραθεμάτων και τις ιστορικές σας γνώσεις να επισημάνετε και να αναλύσετε τα αίτια και τους σκοπούς της επανάστασης του Θερίσου (1905).

4.

ΠΗΓΗ

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος αναλύει τη σημασία των πολιτικών εξελίξεων ενώπιον των Κρητών πληρεξουσίων στη συνεδρίαση της 7ης Οκτωβρίου 1906 της Β' Συντακτικής Συνέλευσης των Κρητών.

«Αντιλαμβάνομαι εγώ και είμαι βέβαιος, Κύριοι πληρεξούσιοι, ότι πολύ ταχέως θα συμφωνήσωμεν όλοι ότι το Κρητικόν Ζήτημα έκαμεν εν βήμα γενναιότατον προς τα εμπρός δια της επιτευχθείσης λύσεως, όχι μόνον από απόψεως εσωτερικής διοικήσεως, αλλά και από καθαρώς εθνικής απόψεως...»

Του λοιπού, το Πολίτευμα, τον οποίον θα μας διέπη θα είναι οι ελεύθεροι θεσμοί του Ελληνικού Βασιλείου. Νομίζω, ότι αυτό δεν είναι κάτι τι, το οποίον θα μας ανησυχή διότι εις αυτό όλοι εσπεύδομεν ημείς μεν από του φανερού, άλλοι δε ληληθότως, μη θέλοντες να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους, τους οποίους είχαν η διεξαγωγή του αγώνος αυτού ... Του λοιπού, κύριοι, η διοικήσις ημών θα είναι διοικήσις καθαρώς ελληνική, όχι μόνον διότι ο κεκλημένος να εφαρμογή το νέον Πολίτευμα διορίζεται παρά του Βασιλέως των Ελλήνων, αλλ' ελληνική και κατά τούτο, διότι το πνεύμα ακόμη της διοικήσεως θα είναι Ελληνικόν, αφ' ου θα γίνηται επί τη βάσει των αρχών του Ελληνικού Συντάγματος, το οποίον διέπει το Ελληνικόν Κράτος επί του παρόντος και τον οποίον είμαι βέβαιος, ότι θα είναι και το μέλλον Σύνταγμα του Έθνους ακόμη.

Αλλά η Κρήτη, δεν πρέπει να παραγνωρίζωμεν ότι, αν απετέλει προ μικρού ηθικόν απλώς εξάρτημα του Ελληνικού Βασιλείου, ήδη από των τελευταίων παραχωρήσεων των Δυνάμεων, η Κρήτη αποτελεί πολιτικόν πλέον εξάρτημα του Ελληνικού Βασιλείου. Αν οι Δυνάμεις δια των ανακοινώσεων των οφείλουν να περιορίζονται εις την διπλωματικήν γλώσσαν, η οποία δύναται τέλος πάντων να μη εγείρη τας αντιρρήσεις, είτε του έχοντος το δικαίωμα της επικυριαρχίας εν Κρήτη, είτε άλλων αντιζήλων κρατών εν τη Ανατολή, ημείς όμως έχομεν καθήκον, λαμβάνοντες τα πράγματα υπ' όψιν όπως έχουσι να διακηρύξωμεν, ότι κατ' ουσίαν αι Δυνάμεις ενούσι την Κρήτην προς την Ελλάδα ... Λείπouσι, κύριοι συνάδελφοι, οι τύποι και δεν εξεύρομεν πόσον χρόνον ακόμη θα λείπωσι, αλλ' η αλήθεια είναι, ότι ουσιαστικώς δια της αναγνωρίσεως εις τον Βασιλέα των Ελλήνων του δικαιώματος να διορίζει τον Υπατον Αρμοστήν η Κρήτη ηνώθη μετά της Ελλάδος...»

Εστενογραφημένα Πρακτικά της Β' Συντακτικής Συνελεύσεως των Κρητών,
Χανιά 1907, σσ. 38-39

[Πηγή: Κ. Σβολόπουλος, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η πολιτική κρίσις εις την Αυτόνομον Κρήτην*, εκδ. Ίκαρος, Αθήναι 1974, σσ. 273-274]

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο του παραθέματος και τις γνώσεις σας από το σχολικό βιβλίο να σχολιάσετε τη φράση του βιβλίου σας (σ. 217): «το κίνημα του Θερίσου δεν πέτυχε πλήρως τους στόχους του, αλλά έδωσε νέα ισχυρή ώθηση στο Κρητικό Ζήτημα και προκάλεσε θετικές εξελίξεις».

5.

ΠΗΓΗ 1

Το ψήφισμα της 24^{ης} Σεπτεμβρίου 1908

«Η Κυβέρνησις της Κρήτης διερμηνεύουσα το αναλλοίωτον φρόνημα του Κρητικού Λαού, κηρύσσει την ανεξαρτησίαν της Κρήτης και την ένωσιν αυτής μετά της Ελλάδος, όπως μετ' αυτής αποτελέση αδιαίρετον και αδιάσπαστον Συνταγματικόν Βασίλειον. Παρακαλεί την Α.Μ. τον Βασιλέα ν' αναλάβη την διακυβέρνησιν της νήσου. Δηλοί ότι μέχρι τούτου θέλει συνεχίσει να κυβερνά

την νήσον εν ονόματι της Α.Μ. του Βασιλέως των Ελλήνων, κατά τους νόμους του Ελληνικού Βασιλείου. Εντέλλεται εις τας Αρχάς της νήσου, όπως, συμφώνως τω Ψηφίσματι τούτω εξακολουθήσωσι ν' ασκώσι τα καθήκοντα της υπηρεσίας των».

Παράθεμα του σχολικού βιβλίου, σ. 219

ΠΗΓΗ 2

Η αντίδραση των μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στην επαναστατική πρωτοβουλία του κρητικού λαού

Η αντίδραση των μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στην επαναστατική πρωτοβουλία του κρητικού λαού δεν ήταν απόλυτα αρνητική. Οι τέσσερις κυβερνήσεις, μετά από ολιγόημερες διαβουλεύσεις, έσπευδαν να τονίσουν ότι «δεν θα απείχον του να αποβλέψουν μετ' ευμενείας προς την συζήτησιν του ζητήματος τούτου μετά της Τουρκίας, εάν η τάξις διατηρηθή εν τη νήσω και εξασφαλισθή η προστασία του μουσουλμανικού πληθυσμού». Ήδη η έκρηξη του εθνικού ενθουσιασμού που είχε και πάλι καταλάβει τους Κρήτες συμβάδιζε με την αυστηρή τήρηση της τάξεως, ενώ η κυβέρνηση των Αθηνών ήλπιζε να εντάξει την επίλυση του θέματος στο πλαίσιο μιας γενικότερης ελληνοτουρκικής προσεγγίσεως. Τόσο όμως οι τολμηρές ελληνικές προσδοκίες όσο και οι καλές ευρωπαϊκές προθέσεις, δεν ήταν δυνατό να οδηγήσουν σε άμεσα θετικά αποτελέσματα, εξαιτίας της βίαιης εκδηλώσεως της τουρκικής αντιδράσεως. Οι Νεότουρκοι εθνικιστές, μετά την αναγκαστική υποχώρηση απέναντι στη Βουλγαρία (: ανακήρυξη της σε ανεξάρτητο βασίλειο) και στην Αυστροουγγαρία (: προσάρτηση της Βοσνίας - Ερζεγοβίνης), αναζητούσαν στη ματαίωση της ενωτικής λύσεως το έρεισμα μιας πρώτης διπλωματικής επιτυχίας. Οι ζωηρές λαϊκές αντιδράσεις των δρόμων, στην πρωτεύουσα και στις επαρχίες, συνδυάζονταν με τη σταθερή επίσημη επίκληση της ανάγκης για τη διατήρηση της υφιστάμενης ισορροπίας στο χώρο του Αιγαίου και της ανατολικής Μεσογείου. Πίσω από την παράταση των διαπραγματεύσεων δεν ήταν πλέον δύσκολο να διαφανεί η επιφυλακτικότητα αρχικά και η υπαναχώρηση στη συνέχεια των προστάτιδων Δυνάμεων. Σ' αυτό ακριβώς το σημείο, η Τουρκία έκρινε σκόπιμο να ζητήσει και την πλήρη διευκρίνιση των ευρωπαϊκών προθέσεων. Η απαντητική διακοίνωση της 4^{ης} Ιανουαρίου ανταποκρινόταν στις τουρκικές αξιώσεις, υπογραμμίζοντας ότι δεν είχε ακόμη φθάσει η στιγμή για τον επιβαλλόμενο διακανονισμό του Κρητικού ζητήματος, με προϋπόθεση τη σύμφωνη πάντοτε γνώμη της Πύλης. Η ουσιαστική εντούτοις απεμπόληση της διαπραγματευτικής διαδικασίας με άμεσο στόχο την ένωση δεν ανέστειλε την εφαρμογή της αποφάσεως των Δυνάμεων να αποσύρουν από τη Μεγαλόνησο τα υπόλοιπα στρατεύματά τους.

Ι.Ε.Ε., τόμος ΙΔ', σ. 214

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και την αφήγηση του βιβλίου σας:

- α) να προσδιορίσετε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες η Κρητική Κυβέρνηση εξέδωσε το ενωτικό ψήφισμα της 24^{ης} Σεπτεμβρίου 1908
- β) να παρουσιάσετε και να αιτιολογήσετε την αντίδραση της Ελλάδας και των μεγάλων Δυνάμεων στην έκδοση του ψηφίσματος.

6.

ΠΗΓΗ

Ο Βενιζέλος χαιρέτισε το γεγονός της εκκένωσης (1909) της Μεγαλονήσου από τα τελευταία ευρωπαϊκά στρατεύματα από τις στήλες του «Κήρυκα»:

«Από επτά όλων αιώνων, αφ' ης η Κρήτη κατελήφθη υπό των Ενετών, πρώτην φοράν από της χθες (15 Ιουλίου) το κρητικόν έδαφος δεν πατείται υπό ξένου στρατιώτου. Βεβαίως τα ευρωπαϊκά στρατεύματα δεν κατείχον την νήσον ως Κατακτηταί, αλλ' ως Ελευθερωταί και Προστάται. Παρά την ιδιότητά των όμως ταύτην τα ευρωπαϊκά στρατεύματα είχαν και την ιδιότητα των Κηδεμόνων, υπό την κηδεμονίαν δε ταύτην η ελευθερία ημών και η αυτοτέλεια είχαν τόσην πραγματικήν αξίαν, όσην εκάστοτε προηρείτο να αποδίδη αυτή η ευμένεια των προστατών. Υπάρχουν οι κηρύττοντες, ότι ουδέν ουσιαστικώς εκερδίσαμεν διότι την στρατιωτικήν κατοχήν αντικατέστησεν η παρουσία των φυλακίδων. Αλλά μόνον οικτρά παρερμηνεία των πραγμάτων δύναται να οδηγή εις τοιαύτας κρίσεις. Η στρατιωτική κατοχή ήρθη εξ ολοκλήρου και συν αυτή, εκλειπούσης της συγκυριαρχίας των Δυνάμεων, ανέκυψεν αδέσμευτα η κυριαρχία του κρητικού λαού».

[Πηγή: Κ. Σβολόπουλος, Ι.Ε.Ε., τόμος ΙΔ', σ. 215]

Να αναλύσετε τη σημασία του γεγονότος της εκκένωσης της Μεγαλονήσου από τα τελευταία ευρωπαϊκά στρατεύματα στην εξέλιξη του Κρητικού Ζητήματος. (Στην ανάλυσή σας να λάβετε υπόψη όσα αναφέρει ο Ελ. Βενιζέλος - σταθερά προσηλωμένος στην επιδίωξη της βαθμιαίας αποδεσμεύσεως από τον ευρωπαϊκό έλεγχο - χαιρετίζοντας το γεγονός από τις στήλες του «Κήρυκα»).

7.

ΠΗΓΗ 1

Ι. Αντίδραση του Βενιζέλου στην απόφαση των Κρητών βουλευτών να μετάσχουν στις εργασίες του ελληνικού κοινοβουλίου. Μήνυμά του προς τον Ραγκαβή, κυβερνητικό αντιπρόσωπο στα Χανιά:

«Δεν επιτρέπεται να θυσιασθούν τα κεκτημένα δια της σπουδής. Δεν είναι εντροπή δια την μικράν Κρήτην να μιμηθή μέγιστα έθνη και να υπομείνη. Ουδείς γνωρίζει τι εκπλήξεις θα προκύψουν εκ του ιταλοτουρκικού πολέμου. Οι Κρήτες λησμονούν ότι τίθενται αντιμέτωποι όχι μόνον της Τουρκίας και των

Μεγάλων Δυνάμεων, αλλά και αυτού τούτου του ελευθέρου βασιλείου, του οποίου η κυβέρνηση δεν ευνοεί να αποδεχθή το κρητικόν πραξικόπημα και να έλθη εις άκαιρον ρήξιν με την Τουρκίαν. Συντόμως και άνευ απωλείας μιας ημέρας ασχολουμένη με την στρατιωτικήν συγκρότησιν της χώρας, η κυβέρνηση αξιού όπως εις την γνώμην της προσαρμοσθή η γνώμη των πολιτικών αρχηγών της Κρήτης».

II. Σταθερή άρνηση του Βενιζέλου να επιτρέψει την είσοδο Κρητών βουλευτών στο Ελληνικό Κοινοβούλιο. Σχετικό έγγραφο προς το Προεδρείο της Βουλής:

«Της Ελλάδος μη αποδεχθείσης εισέτι το Κρητικόν κήρυγμα της ενώσεως η Κρήτη ούτε από απόψεως εσωτερικού δημοσίου δικαίου πολύ δε ολιγώτερον από απόψεως διεθνούς δικαίου, δύναται να θεωρηθή αποτελούσα μέρος της Ελληνικής Επικρατείας, ώστε να δικαιούται ν' αντιπροσωπεύηται κατά το Σύνταγμα εν τω εν Αθήναις Βουλευτηρίω ... Η Κυβέρνησις είναι αδύνατον να δεχθή όπως παρεδρεύουν οι αναφερόμενοι μετά των νομίμων αντιπροσώπων του Ελληνικού λαού, υπομνήσκει δ' ότι απόπειρα τυχόν αυτών, όπως βιαίως πραγματοποιήσωσι τους σκοπούς των, θ' απετέλει έγκλημα κατά της εν Ελλάδι καθεστηκυίας τάξεως, την οποία έχει η κυβέρνηση καθήκον να προασπίσει και αν ακόμη ευρεθή εις την λυπηροτάτην ανάγκην να χρησιμοποιήση προς τούτο την ένοπλον δύναμιν. Η κυβέρνηση άλλως τε ελπίζει ότι οι Κρήτες αντιπρόσωποι δεν θα φθάσουν να ωθήσουν τα πράγματα μέχρι τοιαύτης ακρότητος και ότι ο εγνωσμένος αυτών πατριωτισμός θα τους αγάγη εις την αναγνώρισιν ότι ο επιδιωκόμενος υπ' αυτών Εθνικός σκοπός ήκιστα δύναται να υπηρετηθή δια προκλήσεως εσωτερικών αταξιών και ανωμαλιών».

[Πηγή: Κ. Σβολόπουλος, Ι.Ε.Ε., τόμος ΙΔ', σ. 284]

ΠΗΓΗ 2

Η συνείδηση της ανεπάρκειας των προϋποθέσεων, οι οποίες θα ήταν δυνατόν να επιτρέψουν την αποτελεσματική διεκδίκηση των εθνικών δικαίων στο στρατιωτικό ή το διπλωματικό πεδίο, ενίσχυσε τον Ελευθέριο Βενιζέλο στην απόφαση να καλλιεργήσει κλίμα υφέσεως στις σχέσεις με τους βαλκανικούς γείτονες και, ιδίως, την Τουρκία. Ο νέος Έλληνας πρωθυπουργός επιδίωκε, πράγματι, από το ένα μέρος να αποφύγει μια άκαιρη και ίσως μοιραία περιπέτεια, και από το άλλο να κερδίσει πολύτιμο χρόνο στην προσπάθεια για την ενίσχυση του ένοπλου δυναμικού της χώρας. Η άμεση συνειδητοποίηση της γενικότερης αυτής αναγκαιότητας εξηγεί τη συγκρατημένη και μετριοπαθή στάση του απέναντι στην επικυρίαρχη Τουρκία, στα τελευταία ιδίως χρόνια της πολιτείας του στην Κρήτη. Θα ήταν ακόμη δυνατόν να υποστηριχθεί ότι, ευθύς μετά τον Ιούλιο του 1908, είχε προσωρινά τουλάχιστον συμμεριστεί τις τολμηρές ελπίδες ευρύτερων κύκλων του πανελληνίου για μια εποικοδομητική συνεργασία των δυο λαών στα πλαίσια του φιλελεύθερου συντάγματος που

επαγγελόταν η νεοτουρκική επανάσταση και, κατ' επέκταση, στο επίπεδο των διακρατικών ελληνοτουρκικών σχέσεων.

.....
Άμεσα συναρτημένη με τη γενικότερη αυτή φροντίδα είναι δυνατό να θεωρηθεί και η τακτική του Βενιζέλου στην αντιμετώπιση των ειδικότερων προβλημάτων της κρητικής πολιτείας.

Κ. Σβολόπουλος, Ι.Ε.Ε., τ. ΙΔ', σ. 280

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των παραθεμάτων και τις γνώσεις σας από το σχολικό βιβλίο, να παρουσιάσετε και να αιτιολογήσετε την αντίδραση του Ε. Βενιζέλου απέναντι στην απόφαση των Κρητών βουλευτών να μετάσχουν στις εργασίες του ελληνικού κοινοβουλίου.

8.

ΠΗΓΗ

«Ο Οργανικός Νόμος του 1868, κοντά στους πολεμικούς αγώνες της Κρήτης, άνοιξε ένα παράλληλο μονοπάτι με επόμενους σταθμούς τη Σύμβαση της Χαλέπας του 1878, τον Κανονισμό του 1896¹ και το Σύνταγμα του 1899, μονοπάτι που βοηθητικά οδήγησε επίσης τα βήματα των Χριστιανών του νησιού στο ποθητό τέρμα, την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα...»

Ελ. Πρεβελάκη, *Η μεγάλη Κρητική Επανάσταση 1866-1869*, Αθήνα 1996, σ. 30

Να τεκμηριώσετε με ιστορικά στοιχεία από την αφήγηση του βιβλίου σας την παραπάνω άποψη (συνδυαστική).

Ερωτήσεις σύντομης απάντησης

1.

ΠΗΓΗ 1

Διορισμός του Γεωργίου ως «Υπάτου Αρμοστού των Δυνάμεων»

Στις 9 Δεκεμβρίου 1898 ο πρίγκιπας Γεώργιος έφθασε στην Κρήτη, έπειτα από κοινή απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων και παρά τη διαμαρτυρία της Πύλης. Λίγο νωρίτερα, οι πρεσβευτές της Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας και Ιταλίας είχαν ζητήσει από το βασιλιά Γεώργιο την άδεια για το διορισμό του Γεωργίου ως

¹ Πρόκειται για το νέο «Οργανικό Νόμο» που προέβλεπε την επαναφορά του Χάρτη της Χαλέπας με βελτιώσεις των προνομίων: Διορίζεται χριστιανός Διοικητής από τον σουλτάνο με 5ετή θητεία και με την έγκριση των Μεγάλων Δυνάμεων. Οι θέσεις των χριστιανών υπαλλήλων είναι διπλάσιες από τις θέσεις των Οθωμανών. Οργανώνεται κρητική Χωροφυλακή, με ευρωπαϊούς αξιωματικούς. Παραχωρείται πλήρης οικονομική και δικαστική ανεξαρτησία με την εγγύηση των Μεγάλων Δυνάμεων (σχολικό βιβλίο, σ. 200 και Θ. Δετοράκη, *Ιστορία της Κρήτης...*, σσ. 393-394).

«Υπάτου Αρμοστού των Δυνάμεων» ορίζοντας τους όρους της Αρμοστείας ως εξής: «Αι δυνάμεις άσπινας έχομεν την τιμήν ν' αντιπροσωπεύωμεν, πεπεισμένοι εις το σοφόν πνεύμα της Μεγαλειότητός σας, μας επεφόρτισαν να την παρακαλέσωμεν να παράσχη εις την Α.Β.Υ. τον Πρίγκηπα Γεώργιον την άδειαν να δεχθή την εντολήν του Υπάτου Αρμοστού εν Κρήτη υπό τους εξής όρους:

Α) Ο Υπάτος αρμοστής θέλει περιβληθή δι' εντολής χρονικής διαρκείας τριών ετών προς ειρήνευσιν της νήσου και την εγκαθίδρυσιν αυτονόμου πολιτεύματος.

Β) Ο Υπάτος αρμοστής θέλει αναγνωρίσει την Υψηλήν επικυριαρχίαν του Σουλτάνου και θέλει λάβει μέτρα προς διαφύλαξιν της τουρκικής σημαίας, ήτις κατά την υπόσχεσιν την υπό των 4 Δυνάμεων δοθείσαν θα υψώται εις τι των οχυρωμένων σημείων της Νήσου.

Γ) Η πρώτη Του φροντίς θέλει είναι η από συμφώνου μετά Συνελεύσεως, εν η πάντα τα στοιχεία της Κρήτης θέλουσιν αντιπροσωπευθή, εγκατάστασις Αυτονόμου Πολιτεύματος, ικανού να εγγυηθή εν ισότητι την ασφάλειαν των προσώπων και της περιουσίας ως και την ελευθέραν των θρησκειών εξάσκησιν.

Δ) Ο Υπάτος αρμοστής οφείλει να προβή παρευθύς εις τον οργανισμόν χωροφυλακής ή πολιτοφυλακής τοπικής, ικανής να τηρήση την τάξιν.

Προς διευκόλυνσιν της διοργανώσεως της νέας διοικήσεως και προς πλήρωσιν των προσωπικών υποχρεώσεων της Α.Β.Υ. του Πρίγκηπος Γεωργίου, εκάστη των 4 Δυνάμεων θέλει κάμει, κατόπιν εγκρίσεως των Βουλών, δια τα συνταγματικά κράτη, ενός εκατομμυρίου φράγκων, προκαταβολήν, αποδοτέαν βραδύτερον εκ του προϊόντος του δανείου του συνομολογηθησομένου υπό της Κρήτης επ' εγγυήσει των προσόδων της.

Ο Πρίγκηψ Γεώργιος αδεία του Σεπτού Αυτού Πατρός εδέχθη την αρμοστείαν κατά τους εν τη ανωτέρω «pro temoγία» τέσσαρας όρους, εις την υποστήριξιν των προστατευουσών Μεγάλων Δυνάμεων - ως εγνωστοποιεί αιταίς - βασιζόμενος όπως επιτύχη προς ανάπτυξιν και ευτυχίαν παντός του πληθυσμού της Κρήτης».

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΔ', σ. 197

ΠΗΓΗ 2

Το πρώτο διάγγελμα του Υπάτου Αρμοστή της Κρήτης, πρίγκιπα Γεωργίου:

«Θα καταβάλω πάσαν προσπάθειαν υπέρ της ευημερίας σας, θα φροντίσω να διοικηθήτε καλώς, δίκαιως και αμερολήπτως, ν' αποκτήσετε ανεξαιρέτως ασφάλειαν αληθή, ην ευγγυάται μόνον το κράτος του νόμου και θεσμοί λυσιτελείς...»

Παράθεμα σχολικού βιβλίου, σ. 208

Με αφετηρία το παράθεμα και τις γνώσεις σας από το σχολικό βιβλίο να καταγράψετε τις ενέργειες που έγιναν κατά τη χρονική περίοδο 1898-1899 για την οργάνωση της Κρητικής πολιτείας.

2. Να παρουσιάσετε την άμεση αντίδραση του πρίγκιπα Γεωργίου και του περιβάλλοντός του στην έκρηξη της επανάστασης του Θερίσου (1905).
3. Να επισημάνετε τις συνέπειες του επαναστατικού κινήματος του Θερίσου (1905) στην εξέλιξη του Κρητικού ζητήματος.
4. α) Ποια πολιτική ακολούθησε ο Ελ. Βενιζέλος, ως πρωθυπουργός της Ελλάδας, στο Κρητικό ζήτημα;
β) Ποιες αντιδράσεις προκάλεσε στην Κρήτη η πολιτική αυτή;
5. Να παρουσιάσετε συνοπτικά τις εξελίξεις που οδήγησαν στην οριστική λύση του Κρητικού ζητήματος.

Ερωτήσεις αντικειμενικού τύπου

Συνδυασμός ερωτήσεων πολλαπλής επιλογής και σύντομης απάντησης

1. **A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση.
Η εκπόνηση του Συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας (1899) ανατέθηκε:
α) σε μια Επιτροπή Αθηναίων συμβούλων του πρίγκιπα Γεωργίου
β) στο Συμβούλιο των Πρέσβων των Προστάτιδων Δυνάμεων
γ) σε μια 16μελή Επιτροπή από 12 χριστιανούς και 4 μουσουλμάνους
δ) στο ελληνικό κοινοβούλιο
- B.** Να επισημάνετε τα στοιχεία εκείνα που υποδηλώνουν το συντηρητικό χαρακτήρα του Συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας:
.....
.....
2. **A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση.
Τον πρίγκιπα Γεώργιο διαδέχθηκε στην Αρμοσσία της Κρήτης (1906-1908):
α) ο Ελευθέριος Βενιζέλος
β) ο Αλέξανδρος Ζαΐμης
γ) ο Ιωάννης Σφακιανάκης
δ) ο Κων/νος Φούμης

B. Να αναφερθείτε σύντομα στην κατάσταση που διαμορφώθηκε στην Κρήτη κατά τη διάρκεια της αρμοστείας του συγκεκριμένου προσώπου:

.....
.....
.....

Εργασία για το σχολείο

ΠΗΓΗ 1

Ο Βενιζέλος υπέρ της σταδιακής πορείας προς την ενωτική λύση

Η πίστη στην ενωτική αναγκαιότητα είχε σφραγίσει την πολιτική δράση και την αγωνιστική συμμετοχή του Ελ. Βενιζέλου στην κοινοβουλευτική ζωή και την επαναστατική αναταραχή της γενέτειράς του ...

Η προσήλωση όμως του Κρητικού ηγέτη στην ενωτική ιδέα, ενιαία συνισταμένη του πολιτικού προγράμματος όλων των κομματικών μερίδων της Μεγαλονήσου, δε συμβάδιζε πάντοτε με την υιοθέτηση μιας ταυτόσημης τακτικής στην προβολή της κοινής εθνικής επιδιώξεως ... Η διπλωματική στρατηγική του Βενιζέλου κατέτεινε στην εξασφάλιση των προϋποθέσεων που θα επέτρεπαν τη δυναμική προσαρμογή στον αδυσώπητο διεθνή ανταγωνισμό. Το 1896, δε δίστασε να υποστηρίξει την αρχή ότι τα μικρά έθνη όχι μόνο έχουν συμφέρον να αποφεύγουν τη σύγκρουση με τις Μεγάλες Δυνάμεις, αλλά και να προσαρμόζονται στις περιστάσεις και να επιδιώκουν την εκπλήρωση των εθνικών τους διεκδικήσεων κατά στάδια. Η πεποίθηση στη μακροπρόθεσμη αποδοτικότητα των συμμαχικών δεσμών με τις ισχυρές ναυτικές δυνάμεις της Μεσογείου, και ιδιαίτερα τα μεγάλα δημοκρατικά έθνη της Δ. Ευρώπης, σε συνδυασμό με την πίστη στην ανάγκη της εσωτερικής οργανώσεως και ενδυναμώσεως του έθνους αποτέλεσε έκτοτε τη βασική συνισταμένη της διπλωματικής δράσεως του Κρητικού ηγέτη.

.....
Κάτω από την επίδραση των γενικών αυτών καθοριστικών κριτηρίων, ο σύμβουλος της δικαιοσύνης (: Βενιζέλος) εισηγήθηκε εμπιστευτικά στον ύπατο αρμοστή (πρίγκιπα Γεώργιο) το καλοκαίρι ήδη του 1900 τη διπλωματική μεθόδευση της σταδιακής εξελίξεως προς την ενωτική λύση.

.....
Ο ύπατος αρμοστής, φορέας των εντολών της Αυλής των Αθηνών, με τη συγκατάθεση πάντοτε και της ελληνικής κυβερνήσεως, απέκρουσε τη συμβιβαστική εξελικτική διαδικασία και επιδίωκε περισσότερο να καταστήσει αβάσταχτη την πίεση από τις εσωτερικές συνθήκες, με την ελπίδα να εκβιάσει

την ταχύτερη κατά το δυνατό συγκατάνευση των ευρωπαϊκών Δυνάμεων στην ενωτική λύση.

Ι.Ε.Ε., τόμος ΙΔ', σ. 201

ΠΗΓΗ 2

Η διάσταση ανάμεσα στον πρίγκιπα Γεώργιο και τον Ελευθέριο Βενιζέλο

Ο πρίγκιπας Γεώργιος, έχοντας την αντίληψη ότι η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Κρήτης ήταν αρμοδιότητα της ελληνικής μοναρχίας, ανέλαβε μόνος τη μεθόδευση της προσάρτησης της Μεγαλονήσου στη μητέρα πατρίδα χωρίς να συμβουλευτεί τους υπουργούς του για τις ενδεδειγμένες ενέργειες και διαπραγματεύσεις. Η πρωτοβουλία του είχε τη μορφή προσωπικών συζητήσεων με τον τσάρο της Ρωσίας και απευθείας διαπραγματεύσεων με τους υπουργούς Εξωτερικών της Ρωσίας, της Γαλλίας, της Αγγλίας και της Ιταλίας. Ο Βενιζέλος θεώρησε πρόωρες τις ενέργειες του ύπατου αρμοστή, κρίνοντας ότι η κρητική κυβέρνηση ήταν ασταθής και τα συνταγματικά θεμέλια ασαφή. Πίστευε και υποστήριζε την ανακήρυξη της Κρήτης σε ανεξάρτητο πριγκιπάτο ως τελευταίο στάδιο για τη νομότυπη πραγματοποίηση της ένωσης της με την Ελλάδα.

.....
Είναι βέβαιο ότι ο πρίγκιπας, όπως και ο περισσότερος κόσμος της εποχής εκείνης, δεν κατανόησε το γεγονός πως ήταν δυνατό να υπάρχουν διαφορετικές μεθοδεύσεις για την πραγματοποίηση της ένωσης. Δεν ήταν η επίπλαστη η εναντίωσή του στον Βενιζέλο. Ο αυταρχικός πρίγκιπας δεν ήταν ικανός να αντιληφθεί τη λεπτή διαφορά μεταξύ της δεσποτικής διακυβέρνησης με ξένη κηδεμονία και, από την άλλη μεριά, της πλήρους αυτονομίας, χωρίς ξένες επεμβάσεις και με κυβερνήτη διορισμένο από την ελληνική κυβέρνηση που υποστήριζε ο Βενιζέλος ως ασφαλέστερη μεθόδευση για την απώτερη επίτευξη του ενωτικού σκοπού ...

Ο πρίγκιπας Γεώργιος είχε την πεποίθηση ότι οποιαδήποτε λύση του Κρητικού θα προερχόταν από τις Μεγάλες Δυνάμεις και κατά τη γνώμη του, οι πολιτικοί παράγοντες της Κρήτης ήταν άσχετοι με το θέμα, αν όχι επιζήμιοι ... Στάθηκε αδύνατο γι' αυτόν να αντιληφθεί τη σημασία της πολιτικής κινητοποίησης των ίδιων των Κρητικών, καθώς και την εύλογη απαίτησή τους να αποκτήσουν τον έλεγχο της τύχης τους μετά από αιώνες αγώνων κατά των Τούρκων κυριάρχων.

Λ. Μακράκη, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, ό.π., σσ. 397-403

Με αφετηρία τα παραθέματα και τις πληροφορίες του βιβλίου σας να συζητήσετε στην τάξη:

- α) για τη διάσταση των απόψεων μεταξύ του πρίγκιπα Γεωργίου και του Ελ. Βενιζέλου όσον αφορά τη διαχείριση του εθνικού ζητήματος της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα.

β) για τα κριτήρια που επέδρασαν στη διαμόρφωση των δισταμένων απόψεων στο ουσιώδες αυτό ζήτημα.